

AZERBAIJAN'DA "KIZIL İSTİLA" ODLU YURT MECMUASINA YANSIYANLAR

Yrd. Doç. Dr. Telli KORKMAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi

tellikorkmaz@nevsehir.edu.tr

Songül ÜNAL

unalsngll@gmail.com

ÖZET

Orta Asya'dan batıya yönelen Türk akınları, Avrupa, Kafkasya ve Anadolu'da yüzyıllar süren devletlerini kurmaya muvaffak olmuşlardır. Geldikleri coğrafyalarda zorlu mücadeleler vererek varlığını koruyan Türklerin Kafkasya'daki mücadelesi Ruslarla olmuştur. X. yüzyıldan başlayarak Azerbaycan toprakları üzerinden Bağdat'a tüccarlar gönderen Ruslar ile Türklerin Güney Kafkasya'daki çekişmeleri, 1813 ve 1828 Anlaşmalarıyla Rusların hâkim olduğu bir coğrafya düzenine sokulmuştur.

XIX. yüzyıl dünyası ekonomide, yönetimde ve ticaretle yeni ve yenileşen bir düzen olarak sömürgecilikle karşı karşıya kaldı. İngiliz liderliğinde gerçekleşen sömürgeci zihniyete geç kalmadan dâhil olmak isteyen Ruslar kendilerine istila alanı olarak bereketli Türk topraklarını seçmiştir. Yeni düzenin politikası böl ve yönet sistemiydi. Ruslar Azerbaycan'ın Kuzeyini kendi yönetimlerine alıp güneyini Farslara bırakmışlardır. Bundan sonra Azerbaycan toprakları yollar kesişmemek üzere ayrıldı ve sömürge toprağı olarak Rusların hedef ve çıkarlarına hizmet için şekillendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bağımsızlık, İstila, Sosyalizm, Petrol, Azerbaycan.

REFLECTIONS ON THE MAGAZINE CALLED "REDINVASION" ODLU YURT IN AZARBAIJAN

ABSTRACT

Turkish roads directing from Central Asia to west, would succeed to establish their state which would last for hundreds of years in Europe, Caucasia and Anatolia. Turks who kept their existence in the geography they came to by giving harsh struggles, had struggles with Russians in Caucasia. Starting to send merchants through Azerbaijan lands to Baghdad in the 10th Century, became to Russian dominant geography by 1813 and 1828 Conventions.

20th Century world faced colonialism where is a new and renewing system in economy, administration and trade. Russians who wanted to involve in the colonial mentality without being late, chose fertile Turkish lands as the invasion area for themselves. The policy of the new system was divide and rule system. Russians took the North part of Azerbaijan into their control and left the South part to Persians.

Henceforth lands of Azerbaijan were separated without the probability of intersection and formed to serve for the aims and benefits of Russians as the land of colony.

Key words: Independence, Irruption, Socialism, Oil, Azerbaijan.

1. GİRİŞ

Hemedan ve Zencan'dan başlayıp Derbent'e ulaşan araziye Azerbaycan denir. Azerbaycan halkı daima kendisine Azerbaycan Türkü, diline Azerbaycan Türkçesi, edebiyatını ise Azerbaycan Türk Edebiyatı şeklinde ifade eder (M.B. Mehmetzade, 1929: 248).

Azerbaycan ismi kökeni Makedonya hükümdarı II. Filip'in oğlu Büyük İskender zamanından gelmektedir. Bu dönem yakın şark tarihinde büyük mücadelelerle dolu bir devredir. İranizm ve Helenizm iki büyük medeniyetin bir birine üstünlük sağlamak için (336–320 M.Ö.) giriştikleri mücadele Hellenizmin galibiyetiyle neticelenmişti. İran'a hâkim olan İskender, dâhili idare için yerli emirleri görevlendirmiştir. Görevlendirilen yerli emirlerden biri de Atropatese'dir. Büyük İskender'in vefatıyla Emirler arasında ülkenin hâkimiyeti paylaşılır. Başta Yunanlılar ile harp eden ve sonra İskender'e yaklaşan Atropatese Küçük Midyanın hâkimi olur olmaz Yunanlılara isyan eder ve idare ettiği vilayete tamimiyle sahip olan emir burasını kendi adıyla Atropotane şeklinde adlandırır. Yunan tarihi kaynaklarında Atrotape geçen isim İran lisanında Aterapata olarak kayıt edilir. Atar ve Pata İki kelimedenden mürekkep olan ismin ilk kelimesinin anlamı Ateş ikinci kelimesinin anlamı Persopolis kitabelerinde; zapt etmek, saklamak, himaye etmek manalarına gelmektedir. Azerbaycan ismi bu mütalaadan anlaşılacağı üzere "Ateş Tarafından İdare Edilen" manasına gelmektedir (Ağaoğlu, 1929, 69-72).

Odlar Yurdu¹ olarak da tabir edilen Azerbaycan'da Türk hâkimiyeti M.Ö. VI. Yüzyılda olmuştur. Sakalar(İskitler) olarak bilinen ilk Türk grubu uzun yıllar Azerbaycan topraklarında yaşamışlardır (Togan, 1942: 82). Sakalar'dan sonra Azerbaycan topraklarına Albanlar gelmiştir. Bir asır sonra Orta Asya Büyük Hun İmparatorluğu Batı kısmını teşkil eden Hun Türkleri Albanlar'a son vermişlerdir (Kafesoğlu, 2010: 71). Ve Kafkasya'dan Macaristan'a kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardır. Miladi 5. asırdan başlayarak Arap devri olan 9. Asra kadar Azerbaycan muharebe ve akınlara tanıklık etmiştir. Hun Türker'inden sonra, şimali Kafkasya'da ve şarki Avrupa'da büyük devletler kurmaya muvaffak olan Hazer Türk Devleti;

¹ Odlu Yurt: Kızıl istilanın söndürmek istediği Milli İstiklal hareketini canlı tutmak amacıyla, Azerbaycan Türkleri'nin, Türkiye'de muhaceretin birinci dönemi olarak adlanan yıllarda, yayınlanma imkânı bulan önemli bir mecmuadır. İlk sayıdan itibaren başmuharriri Mehmet Emin Resulzade olan mecmuada; Azerbaycan, Türk Dünyası, Rusya mahkûmu milletler, Kafkasya, İslam âlemi ve dönemin dünya meselelerine, sayfalarının izin verdiği ölçüde ele alınmıştır (Şimşir, 2013: 61).

İran, Azerbaycan ve Anadolu’da da baki devletler kurulmuştur (Mehmetzade, 1929: 247).

M.Ö. ve M.S. vuku bulan bütün bu gelişmelere rağmen Azerbaycan’ın tam bir Türk Ülkesi haline gelmesi; Selçuklular zamanında Sultan Alparslan’ın Bizans’ı 1071’de Malazgirt Meydan Muharebesinde yenmesinden sonra gerçekleşmiştir (Togan, 1933: 101-107). Selçuklulardan sonra Moğol ve Timurlular idaresinde yaşamış, bilahare de Kara ve Akkoyunlu Türkmen devletleri kurulmuştur. XVII. Asrın başlarında Akkoyunlu devletinin çöküşüyle Azerbaycan Türkleri Şah İsmail liderliğinde (1500–1524) Safevi devletini kurmuştur. Çaldıran Savaşında Yavuz Sultan Selim Han’a mağlup olan Şah İsmail’den sonra hızla Türk karakterinden uzaklaşan Safevi Devleti, İran (Fars) devleti haline gelmiştir. 1520–1566 Kanuni Sultan Süleyman İran’a sefer düzenlemiş ve Güney Azerbaycan ve Tebriz’i Osmanlı sınırlarına dâhil etmiştir (Saray, 1993: 13-14). Azerbaycan hâkimiyeti için Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında yaşanan mücadele, Azerbaycan Türklerini yıpratmıştır. Bu çekişme, Rus Knezlik tacirlerinin Azerbaycan topraklarını 880 yılından başlayarak, Hazar Denizi, Derbent, İran ve Bağdat’a ulaşmak için hedef belirlemesi (Caferoğlu, 1929: 366-367), Rus Çarlık rejiminin amaçladıkları hedefe yaklaşmalarına olanak sağlamıştır. Dokuzuncu yüzyılda yaşanan Osmanlı-İran çatışma dönemi Rusya’nın ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Bu fırsatla Ruslar Volga havalisine yerleşerek 1556’da Astrahan’ı alarak Azerbaycan’a komşu olmuşlardır (Kurat, 1966: 86-127).

Nadir Şah (1736–1747) döneminde güçlenen Azerbaycan Rusları geri çekilmesini sağladı. Nadir Şah Osmanlı Devletine karşı koyabilmeyi sağladıysa da ölümü sonrası Azerbaycan Türkleri; Şirvan, Şeki, Taliş, Karabağ, Kuba, Gence, Revan ve Bakü Hanlıklar dönemine girmiştir (Saray, 1993: 15).

2. AZERBAJCAN’IN RUSYA TARAFINDAN İŞGALİ

XIX. yüzyılın başlarında Azerbaycan’ı istilaya başlayan Rusya, 1819–1826 yılları arasında Şeki, Şamahı, Karabağ ve Lenkaren hanlıklarını lağvetmiştir. Merkezi Şuşa şehri olan “Müslüman Eyaletler Topluluğu” meydana getirilmiştir. Yönetimi ise Rus subayına teslim edilmiştir (Aslan, 2000: 12).

1828 Türkmençay anlaşması ile Azerbaycan, İran ve Rusya arasında paylaşılmıştır. Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak tarif edilen bu topraklar Aras nehri sınır kabul edilerek ikiye ayrılmıştır. Aras’ın Kuzeyi “Rus Azerbaycan’ı” olarak Rusya’ya, Güneyi “İran Azerbaycan’ı” olarak İran’a bırakılmıştır (Mutallimov, 2014: 50-55). 1829 tarihinde imzalanan Edirne anlaşmasıyla İran’dan sonra Devlet-i Aliye’yi de durdurmayı Rusya

başarmıştır. Anlaşmanın Azerbaycan ile ilgili maddesine göre; Türkmençay anlaşmasıyla Rusya'ya bırakılan Erivan ve Nahcivan hanlıklarının Rusya'ya ait olmasını Devlet-i Aliye kabul etmek zorunda kaldı (Kurat, 1990: 57). Böylece Kuzey Azerbaycan halkı için çok uzun zaman sürecektir esaret hayatı başlamıştır.

1859 yılında Bakü'de petrol² çıkarılmaya başlaması ve Çarlık Hükümeti'nin 1872 yılında aldığı kararla petrol yataklarını ihale ile uzun vadeli kiraya vermesi önemli bir adım oldu. Bu önemli adım dünyanın büyük sermayeli şirketlerinin Azerbaycan'a yönelmesini sağladı. İsveçli Nobel Kardeşlerin 1879'da, Bakü'de, kurdukları petrol şirketi dünya devi olmuştur. 1890'lardan itibaren de 6 İngiliz, 3 Fransız, 2 Alman, 2 Belçika ve 1 Yunan firması Bakü'de faaliyete geçmiştir (Swietochowski, 1988: 39).

Bakü'nün sahip olduğu bu zenginlik, Rusya'nın, Azerbaycan Türkleri siyaseti sebebiyle, ne yazık ki fakirleştirilmiştir. Azerbaycan Türkünün milli serveti, Ermeni sermayedarlara, 1821–1871 döneminde kiraya verilme kararıyla, Ermenilere özel ayrıcalıklı muamelede bulunmaya başlanmıştır (Sunny, 1990: 18-19). Rusya'nın Azerbaycan Türklerine karşı Ermenileri kullanma siyaseti, ortada olan haksız toprak işgalini, iktisadi eşitsizlikle pekiştirmesiyle, Azeri- Ermeni çatışmasını beraberinde getirmiştir. 1890 yılında Kafkasya' da, Türklerle çatışmak, daha etkili netice almak ve kontrol edilebilir bir güç oluşturmak maksadıyla, Taşnaksutyun komitesi kurulmuştur. Komitenin basın-yayın işlerini ise Troşak(Bayrak) gazetesi üstlenmiştir (Cengiz, 1983: 23). 1890 yılında başlıya Ermeni çeteleri oluşturma hazırlıkları, 1905 yılı Şubatında, Azerbaycan Türkü'nün Taşnak çetecileri tarafından öldürülmesiyle hayata geçirilmiştir (Swietochowski, 1988: 70). Rus otoriteler, Ermenilerin Azerbaycan Türklerine karşı giriştikleri katliamda, çok önemli bir rol oynamışlardır (Bala, 1938: 54-61).

Azerbaycan Türkleri, Rus ve Ermeni işbirliği, Taşnaksutyun örgütlenmesinin yaptığı katliamlara karşılık vermek amacıyla harekete geçmişlerdir. 1905 sonbaharında Difai Partisi Gence'de kurulmuştur. Şafi Rüstembekov, İsmail Ziyadhanov, Nesib Yusufbekov, Alekber ve Halil Hasmehmedov ile Doktor Hasan Ağazade kuruculardır. Ahmet Agayev Bakü de partiye katılmıştır. Difai'nin kurulmasıyla, Gence, Azerbaycan Milli Hareketi'nin merkezi olmuştur (Bala, 1938: 61). Siyasi birliktelikle birlikte basın yoluyla seslerini duyurmak isteyen Türkler, Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in maddi desteği sayesinde, 1905 yılı 7 Haziran günü yayına başlayan Hayat Gazetesiyle güçlenmişlerdir. Azerbaycan'da Türkçülük, İslamcılık ve Liberalizm fikirlerinin gelişiminde rol oynayan Ali Merdan Topçubaşov, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali Bey gazetede çalışmakta olan isimlerdir

² İlk petrol kuyusu 1848 yılında, Azerbaycan'ın kuzeydoğusunda yer alan Abşeron yarım adasında, Bibiheyet'te kazılmıştır (Paşayeva, 2015: 46-47).

(Bala, 1922: 14). Hüseyinzade Ali Bey'in ortaya koyduğu; Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak sloganı, daha sonra Ziya Gökalp tarafından da genişletilerek Azerbaycan ve Devlet-i Aliye'nin Türkçülük fikrinin baş sloganı haline gelmiştir (Akçura, 1981: 163). 1905 yılı Azerbaycan siyasi hayatına güçlü ve yenilikçi birliktelik getirmesi, Türk- İslam âlemini umutlandıran gelişmelerdir. 1905 İhtilali ile Rusya'nın baskısı altında yaşayan Türkler'in siyasi ve ideolojik mücadele ve Rusya Müslümanları arasında dayanışma ve birliktelik fikrinin oluşumunu başlattığı devir olmuştur.

1905 İhtilali sıkıntıları üzerinden atıp yeniden kontrolü ve sıkıyönetimi ilan eden Ruslar, Devlet-i Aliye'yi balkanlarda çıkmaza sürükleyip Balkan coğrafyasının bağımsızlığını kışkırtması ve I. Dünya Savaşının alt yapısını hazırlamasıyla, Türk- İslam coğrafyasını çıkmaza sürükleyerek, açık yol, sıcak deniz hedefine ilerlemeyi planlamıştır. Dünya savaşının amacı; Devlet-i Aliye'nin sahip olduğu topraklara hükmetmek olmuştur. Balkanlarda hedefine ulaşamayan Ruslar Kafkasya ve Doğu Anadolu üzerinden Payitaht İstanbul'u ve Doğu'da ki üssü Bakü'yü ateş altına almıştır. Fakat işler istediği gibi ilerlemeyen Ruslar 1917 Ekim Buhranı ile savaştan çekilmiştir. Çarlığın yıkılmasıyla, tesis edilen iktidarın ilk işi, idari kadroları tasfiye etmek, polis ve jandarma teşkilatını lağvetmek olmuştur. Hükümet Nisan 1917' de yayınladığı beyanname de “ Milletlerin kendi kaderini ve idare tarzını tayin etme hakkına sahip olmasına dayalı barışın tesisi” cümlelerine yer vermiştir (Bayur, 1983: 67).

1911 yılında Bakü'de “Müsavat” yani “Eşitlik” manasına haiz parti “gizli bir cemiyet” olarak, Mehmet Emin Resulzade³ liderliğinde kurulmuş olup (Kahemzadeh, 1951: 21), 1917 yılında oluşan ılımlı havada, gizlenmeyi bırakarak, Azerbaycan'ın en büyük partisi haline gelmiştir (Devlet, 1985: 135). Müsavat partisine verilen destek, Türklerin müstakil bir devlet kurma maksadıyla çıktığı yolda gücüne güç katmayı başarmıştır. Bu milli birliktelik, Bakü'yü gerçek sahiplerine kavuşturacak şuurla idare edilmiş ve milli istiklal, iktisadi refaha ulaşacak güce erişinceye kadar güçlü adımlar atmak kararında olmuştur.

³ 1884 yılında Bakü'de doğmuştur. İlk ve orta tahsilini ailesinin yanında yapan Resulzade, Bakü Teknikumundaki tahsilini yarım bırakmıştır. Çok genç yaşlarda basın hayatına atılmış; Şark-ı Rus, Hayat, Füyüzat, İrşat ve Terakki gazetelerinde yazmıştır. İran'da baş gösteren Meşrutiyet hareketine dâhil olmuştur. İran-ı nev gazetesini çıkarmıştır. İran'dan 1911'de ihraç edilince Pay-i tahta gelmiştir. Sebilürreşad ve Türk Yurdu mecmularında yazıları yayınlandı. 1917 yılında Müsavat Partisi genel başkanı seçildi. 1918 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı seçildi. 27 Nisan 1920'de “Kızıl İstila” sebebiyle yeniden Pay-i tahta geldi. Azerbaycan davasını Devlet-i Aliye-Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Almanya'da çıkardığı dergi ve gazetelerle savundu. M.Emin ve Azeri isim ve mahlaslarını kullandı. Siyasi hayatı yanında edebi ve ilmi hayatı ile de temayüz eden Resulzade, 1955 yılında Ankara'da vefat etti (Odlu Yurt, 1929: XVI).

Azerbaycan'ın da dâhil olduğu, Kafkasya milletlerinin kurtuluş mücadelelerini ruhlandırın, siyasi fikirler manzumesinde yer tutan, en mühim şiarlardan biriside Kafkasya birliği olmuştur. Konfederasyon, Kafkasya'da mevcut milletlerin dâhili istiklal ve milli hususiyetlerini muhafaza ve temin etmekle beraber, onların müdafaa imkânlarını çoğaltacak ve istiklallerini temin edecektir(İsimsiz,1929:293). Bu amaç etrafında Batum Müzakereleri başlatılmış, Gürcistan ve Azerbaycan'ın olumlu yaklaşımları, Mehmet Emin Resulzade ve heyetinin uzun çabalarıyla, anlaşmayla neticelenmek üzere devam ederken, Ermeni ve Rus hükümetleri bu müzakere kararını yok sayacağını bildirmiştir(Kurat,1990:476). Gürcülerin ılımlı yaklaşımına sebep olarak Azerbaycan'ın tutumunu gösteren Taşnaksutyun örgütü bu bahaneyle Azerbaycan'a saldırmıştır (Öke, 1986: 160).

31 Mart 1918 tarihinde, Azerbaycan milli mevcudiyetini tamamıyla ortadan kaldırmak için harekete geçen Lenin ve onun komünist partisi ile başta Stephan Şaumyan olmak üzere Ermeni şovenleri, Bakü'nün muhteşem saraylarını, ilim-irfan müesseselerini, sanat ve medeniyet abidelerini ve Cami'lerini ateşe vermişlerdir. Masum çocukları süngülere takarak katletmiş, esir alarak götördükleri genç kızların namuslarına kıymışlardır (Mehmetzade, 1929: 58-59).

Bu yaşanan vahşetin amacı, milli birliğin imhası, siyasi istiklal ve hâkimiyetin kaldırılması, Azerbaycan baş müesseselerinin Ruslaştırılarak, Azerbaycan milli servetinin vahşice istismarını sağlamaktır. Azerbaycan'ı istila ederek Rusya'nın bir vilayeti yapılmasından buyana yaşanan maddi ve manevi kayıplar, Azerbaycan Türk'ünü 31 Mart - 1 Nisan vahşetine karşı direnişiyile, Azeri cemiyeti "Milli bir mefkûre" etrafında 28 Mayıs 1918 siyasi hâkimiyet davasına başlamıştır (Mirza-Bala, 1929: 122).

28 Mayıs 1918 Azerbaycan İstiklal Beyannamesi;

1. Arayı umumiye ile intihap olunan Azerbaycan Şurayı Milliyeyi İslamiyesi bütün cemaate ilan ediyor ki:

2. Bu günden itibaren Azerbaycan halkı hâkimiyet hakkına malik olduğu gibi Cenubi ve Şarkı Maverayı Kafkasya'dan ibaret Azerbaycan dahi kamilelhukuk müstakil bir devlettir.

3. Müstakil Azerbaycan devletinin şekli idaresi Halk Cumhuriyeti olarak tekerrür eder.

4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti bütün milletler ve bilhassa hem civar olduğu millet ve devletlerle münasebatı hasane tesisi eder.

5. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti; millet, mezhep, sınıf, güç ve cins farkı gözetmeksizin kalemrevinde (hududu dâhilinde) yaşayan bütün vatandaşlarına hukuki siyasiye ve vataniye temin eyler.

6. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, arazi dâhilinde yaşayan bilcümle milletlere serbest inkişafı için geniş meydan bırakır. Meclisi müessisan toplanuncaya kadar Azerbaycan idaresinin başına arayı umumiye ile intihap

olunmuş Şurayı Milli ve Şurayı Milliye karşı mesul hükümeti muvakkat durur(28 Mayıs 1918, 1929: 117).

Azerbaycan halkı, 28 Mayıs beyannamesi ile bir milliyet olarak asırlardan beri taazüv eden ve senelerden beri genişleyerek nihayet siyasi şuur ve milli ihtiyaç haline gelen davasını tespit ile medeni milletler ailesi içinde, bir millet olarak yaşamak azminde olduğunu bütün cihana ilan etmiştir. İslam dünyasında ilk defa olarak teessüs eden bir Türk Cumhuriyeti'nin istiklalini tesis eden 28 Mayıs beyannamesidir. Büyük Fransız ihtilali, büyük Amerika istiklal harbi, büyük Almanya istilası ve büyük İtalyan ittifadı gibi hürriyet ve milliyet hareketlerinde esas teşkil eden Wilson belgesidir. En nihayet Wilson'un 14. maddesinde yer bulan, milletler cemiyeti fikrinin esasını teşkil eden büyük fikir oluşumunun Azerbaycan hususiyeti ile imtizaç ettiğini gösteren bir vesika olmuştur (Resulzade, 1929: 118-119).

Fakat sözde milletlerin kendi mukadderatlarını, bizzat halle haklı olduklarını kabul eden Bolşevikler, tevarüs ettikleri Rus emperyalizminin ananesine sadık olarak – o zaman ki siyasi vaziyetten bilistifade- büyük bir kuvvetle Azerbaycan hududunu çiğneyerek, istiklallerini yok saymıştır. Milliyet, demokrasi ve cumhuriyet umdelerini tahkir ile Azerbaycan mukaddesatını çiğnemişlerdir (Resulzade, 1929: 120).

11 Şubat 1920 tarihinde Bakü'de Azerbaycan komünist teşkilatı illegal olarak toplanarak Azerbaycan Komünist Partisini kurmuştur. Parti Müsavat Partisi idaresine karşı silahlı mücadeleye ve işçi hâkimiyetine dayanan bir idarenin tesisıyla görevlendirilmiştir (Azerbaycan SSR, 1975: 556). Bolşevikler, kurdukları Azerbaycan Komünist Partisi ile iktidarı ele geçirmek için, Müsavat Partisinin aleyhine propaganda yapmaya başlamış ve Müsavatçıların kendi içinde çatlaklar oluşmasını hedefleyen politikalar izlemiştir. İzlediği politika neticeye ulaşmış ve sosyalistler hükümet değişimi ısrarını kararlılıkla sürdürmüşlerdir. 1919 Aralık ayında ise Yusufbekov hükümet kurma görevini üstlenmiştir (Karabekir, 1960: 37). Böylece “Kızıl İstila”, Müsavat Partisi iktidarını ve bağımsızlığı tanımadığını, Komünist rejimi dünyaya ilan ederek, Azerbaycan'a hâkim olmuştur.

3. SOVYETLEŞTİRME

Umumi Harp beynelmilel sahaya içtimai ve siyasi kavramlar getirmiştir. Konservatizm, Liberalizm ve Revolusyonizm. Mevcut içtimai düzeni muhafaza, kuvvet ve cebir işletmeden, cemiyet dâhilindeki yeni kuvvetlere imkân tanıma ve uzun bekleyişler olmadan içtimai düzeni bir hamlede değiştirmek (İsimsiz, 1929: 170). Bu kavramlar milletlerin iktisadi, içtimai ve siyasi refahlarını geliştirmeleri açısından değerli olarak görülmüştür. Fakat bu kavramları geliştiren yenedünya siyaseti kendi çıkarları devreye girdiğinde bu kavramların içini kendi lehine doldurmasını da

bilmiştir. İngiltere dünyaya hâkim tek güç olmak yolunda, sanayileşme ve sömürgeleştirme faaliyetleri, diğer ülkelerin bu yolda kendi güçlerini oluşturma istek ve şevklerini arttırmıştır. Rusya Azerbaycan milli istiklalini yok sayarak, Azerbaycan Hanlıklarını işgal ederek girdiği Odlu Yurd'u, daimi bir istinatgâh yapmak için, İngiltere'yi takip etmiştir.

Odlu Yurt Azerbaycan, pay-i taht Bakü, Ruslar'ın sosyalizm ve komünizm, liberalizm ve radikal sosyalizm, konservatizm ve liberalizm (İsimsiz, 1929: 170) kavramlarını, uygulama ve geliştirme alanı olarak eşsiz bir coğrafya olduğunu fark etmesi, çok erken zamanlardan başlamıştır. Bakü dünyanın en zengin petrol menbağına sahip şehirdir. Ve petrol dünyanın en kıymetli madeni olarak ilk sırada yer alacak, dünya da ulaşım da kullanılan ne kadar vasıta bulunuyorsa bunların hepsi petrol ve petrolden çıkarılacak mütenevvi diğer ürünlerle hareket ettirilecektir (Cevdet, 1929: 88). Rusya'nın Azerbaycan'ı daimi istinatgâh yapmak istemesinin en önemli sebebi petroldür bunun yanı sıra, Bakü'nün bereketli topraklarında; yün, pamuk, ipek, balık, tuz, bakır, barut, meyan kökü, bal, meyve, şarap v.s. milli servetlerin varlığıdır (Mehmetzade, 1929: 101). Bakü'nün komünizmi, Doğu Türk- İslam dünyasına tesirini sağlayacak, Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm mefkûresi aleyhinde, enternasyonalizm fikrini Şarkta yürütecek merkez olarak İstanbul'dan sonra ki, Türk şehri olmasıdır (M.B., 1929: 273).

İran ve Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, çıkarların ortaklaşa sağlanması hem fikrinde, Türkmençay Anlaşması imzalanarak sağlanmıştı. Güney Azerbaycan İran'ın, dünya pazarına yayılan yolların merkezi olması ve İngilizlerin bu yollara hâkim olma mücadelesi, Rusların bu mücadeleye dâhil olarak İran da nüfuz edinme çabasını beraberinde getirdi. Bu yollar: Doğu ve Kuzey doğu İran, Duzdap-Mircava yolu ile Hindistan demiryoluna, Güney İran'ın Fars körfezine, güney-batı İran'ın; Kirmanşah, Hanakeyn, Bağdat, Basra yoluyla Fars denizine bağlanan yollardır. İran Azerbaycan'ı ise; Tebriz-Cufta demir yolu, Astana limanı, Aras Nehri, Hazar denizi vasıtasıyla Kafkasya ve Kafkasya Azerbaycan'ı ile bağlı olup cihan pazarına çıkmaktadır (Mehmetzade, 1930: 495).

İran'ın güneyindeki yollar İngiliz'in, kuzeyindeki yollarda Ruslar'ın nüfuzundadır. Bölgedeki İngiliz nüfuzunu kırmak isteyen Rusya, İran'a ulaşan yolları kapmış, yeni bir güzergâh belirleyerek Bakü'yü Moskova'ya bağlamıştır. Bu yeni durum İran iktisadiyatını buhrana sevk etmiştir. Kafkasya ve Türkistan'da Rus hâkimiyeti, devam ettikçe bu buhranın devam edeceği, ön görüşünde bulunan İran; Batum-Bakü, Bakü-Tebriz, Tebriz-Batum yollarını barındıran Kafkasya'nın, müstakil olmasını hedeflemiştir (Mehmetzade, 1930: 495-500). Siyasi, iktisadi ve milli çıkarlar çatışması, Azerbaycan topraklarını büyük bir kargaşa ile karşı karşıya bırakmıştır. İngiliz ve Fars siyasi varlığı Azerbaycan'ı kendi çıkarları için bağımsızlığa çağırırken, Rus siyasi varlığı; jeopolitik ve jeostratejik çıkarlarının güvenliği

için Azerbaycan'ı Sovyetleştirme siyasetiyle ancak Azerbaycan ve Türkistan'da kalabileceğini gerçeği ile harekete geçmiştir.

Rusya kendisini, bütün cihan mazlumlarının vatani ilan ederek, Kızıl Orduyu da dünya proletarya(emekçi)sının silahlı kuvveti olduğunu addetmiştir. Komünist teşkilatı maarif sahadaki gayelerinin, Avrupa'ya yetişmek ve onları geride bırakmak olduğunu beyan etmiştir (M.B., 1929: 182). Bu beyanı dış siyasette uygulamaya koymak amacıyla, komünist teşkilat alt yapısını, kapitalist ve burjuvazi memleketlerine girdirerek, bu memleketlerde kaleyi içeriden fethetme taktiğini, uygulama sahasına çıkarmıştır (Bat., 1929: 65).

Dış siyasette hedefe ulaşabilmenin yolu, komünist teşkilatın içte de yeni uygulamalara gitmesini beraberinde getirmiştir. Köylülere toprak milletlere istiklal! Sözlerini propaganda aracı olarak benimsemiştir (Mir-Kasım, 1929:61). Çarlık rejiminin toprak politikasına karşı olduğunu savunarak, milli refah ve bağımsızlığın yanında olduğunu sözle beyan etmeyi bir yöntem olarak belirlemişlerdir. Uygulamada ise tam tersi bir politika izlenmiştir. Dünyaya çarlık rejiminin aksi yönünde siyasi adımlar attığını lanse ederken iç siyasetteki baskıcı ve zorunlu uygulamalara devam etmiştir. Çarlık rejiminin oluşturduğu ve yaşattığı Azerbaycan derebeyliği, yalnız Rus çarlığının yararına faaliyet göstermekteydi. Stalin yönetime gelir gelmez, yalnız mülkedarlardan değil köylüden de toprakları alarak sosyalize etmiştir. Köylüyü ücret mukabilinde çalışır çoban yapmışlardır (Mirza-Bala, 1929: 97-98). Köy ve şehir burjuvazisinin güçlenmesini istemeyen Komünist rejim, memleketi sanayileştirmek için "Beş Yıllık Plan" hazırlamışlardır. Planın hedefi; Azerbaycan, Ukrayna, Gürcistan ve Türkistan halkının yüzde sekseninin köylü olması, ihtiyaç olan amale kuvvetini sağlayacak olmasıdır (M.B., 1929: 106).

Azerbaycan'a tamamen hâkim olmak, İran ve Türkistan'a da hâkimiyeti beraberinde getirecektir. Türk coğrafyasının Rus yönetimini kabullenmesi işçi potansiyelini, maddi ve stratejik kazanımlarını arttırarak dünya hâkimiyeti mücadelesini kolaylaştıracaktır. Kafkasya ve Türkistan insanların mülklerini elinden alarak sosyalize etmekle ilk adımı atan Rus komünist rejim, köylünün tavuğuna, ineğine, bal arılarına kadar sosyalize etmiştir (Mirza-Bala, 1930: 187). Köylüyü esir hale getiren rejim, köylünü mahsullerini hasat edip kendi ihtiyaçlarına harcaması men edilmiştir (Elif, 1930: 455-456).

Komünist fırkası toplantısında; Stalin yaptığı konuşmada "komünistleri şimdiden kapitalist dünyadan korumanın önlemini almalıyız" sözleri etrafında rejim birleşmiştir. Sanayi ve matbuatı arttırmak, ziraate lazım olacak kadar alet ve malumat temin etmek kararını almıştır. Alınan kararlar hedeflenen, beş yıl içersinde köylüyü traktör ve elektroniğe geçirmek ve diğer vesaiti men ederek, traktör ve elektronik vasıtaları elinde tutarak sosyalize

etmektedir. Bu sayede Avrupa ve Amerika'da hızla yükselen kapitalizme diz çökmeden sosyalizmi hâkim kılmaktır (Daş - Demir, 1930: 56).

İnsanları iktisadi sosyalize den sonra, milli varlıklarını ortadan kaldırmaya yönelik, sosyalize etme kararını da devreye girdirmişlerdir. Komünistlere göre, milliyet ve milli hars geçmişe ait ve mahvolmaya mahkûm kavramlardır ve bunun doğru olduğu fikri lanse edilmeye başlanmıştır (Mirza-Bala, 1929: 97-98). Milli istiklal hareketini öldürmek için; bütün milli harsi müessese, milli dil, milli tarih, milli sanat, milli ruh ve ilham menbenbağı teşkil eden her bir ananeyi ortadan kaldırmak niyetiyle, aile hukuku ve aile hayatını ilga ederek “Yeni komünizm harsı ve komünizm münasebatı” oluşturmak kararı alınmıştır. Milli bayramlar yasak edilmiş, yerine Rus ihtilal bayramları temim edilmiştir. Dinsizler cemiyetine kazalarda, komsomol ve pioner teşkilatlarına okullarda, ehemmiyet verilmesi Sovyetlerce emir olunmuştur (Mirza-Bala, 1929: 125).

Azerbaycan'da yeni nesil çocukların milli ruhta Türk ve inançlı Müslümanlar olarak yetişmeleri Rusya'yı tedirgin etmiştir. Bunun sebebini araştırmaya başlayan Komünistler, Müsavat Partisinin milliyetçi politikasının etkisiyle karşılaşmıştır. Bu sebeple komünist fırkası aşağıdaki tedbirlerin alınmasını Komünist gazetesinde yayınlamıştır;

1. *Maarif komiserliği okullarda milliyet ve din aleyhinde terbiye meselesinin mahiyet ve unsurlarını belirlemeli ve bütün okullara kati direktif verilmelidir.*
2. *Milliyetçi öğretmenler okullardan çıkarılmalıdır.*
3. *Öğretmenlerin proleter sınıftan olmasına önem gösterilmelidir.*
4. *Komsomol ve Pioneer teşkilatları okullarda faaliyetlerini arttırmalı ve milliyet aleyhinde propaganda yapmalıdır.*
5. *Allahsızlar cemiyeti okuldaki bu önlemlerin ailede de faaliyete geçilmesi için faaliyetlerini canlandırmalıdır (M.B., 1929: 58).*
6. *Müsavatçıların gözle görülen adamları sınır dışı edilmelidir.*
7. *Müsavat fırkası nüfuzunu işçi, köylü ve halk arasında kırmak için propaganda yapılmalıdır.*
8. *Okullar, müesseseler ve Sovyetler milliyetçilerden temizlenmelidir (Daş-Demir, 1929: 26).*

Bolşevik kongresi, proleter edebiyatın Marksist Leninist esaslar üzerine inkişaf ettirilmesi ve hükümetçe kontrol altında tutulmasını kararlaştırmıştır (M., 1929: 143). Azerbaycan'ın en yüksek mevkilerine Rus, Yahudi ve Ermeniler getirilirken az sayıda tutulmaya çalışılan Türkler de bahanelerle çıkarılmaya çalışılmıştır (İsimsiz, 1929: 284).

Azerbaycan ve etrafındaki şark medeniyetlerini; iktisat, medeniyet, etnografi, lisaniyat vs. hususlarda tetkik etmek amacıyla Enstitü kurulması ve

ilim adamı yetiştirmesi için hazırlık başlatmışlardır (İsimsiz, 1929: 428). Açık yol sıcak deniz hedefinde, dünya savaşının istediği gibi sonuçlanmaması, Rusya'yı bütün bu önlemleri alarak, silah ve mühimmat yerine kullanmak fikrine duçar etmiştir. Silah ve mühimmatın yerini alan milli harsın katledilmesi fikridir. İçerde Türk kavimlerini parça parça ayırmıştır. Kırgızistan, Özbekistan, Başkurdistan, Tataristan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Acaristan, Moğolistan ve Azerbaycan. Milli varlıklarını ezme için parçaladığı Türk kavimlerinin, lehçelerini ve alfabelerini didikleyerek yolları kesişmek üzerine ayırmıştır. Türklüğü bir de Türkiye'de boğmak lazım! Diyen komünistler, Türkiye içinde vasıtalar geliştirmeye başlamıştır (Suphi, 1929: 245). Kafkasya, Türkiye'nin doğusu, İran, Irak ve Suriye de Ermeni ve Kürt oluşumlarını destekleyerek Türkiye Cumhuriyeti'nin iç siyasetine müdahil olmuştur. Kullandığı bu vasıtalarla Türk-İslam âleminin arasına da bir set çekmiştir.

Türker'i maruz bıraktıkları zorunluluklar, Azerbaycan'ın haksız İstilas ve Pay-i taht ile aralarına örülen terör duvarları, Rus ırkının oluşturduğu kargaşadır. Fakat Musavat Fırkası etrafında birleşmiş, milletine, dinine ve bağımsızlığına gönülden bağlı Müslüman-Türker'i, ülkelerindeki istilayı kaleme aldıkları yazılarla soydaşlarını geleceğe hazırlamıştır.

“İstiklal, o sönmeyen muabbet bir meş'ale,

Gönüllerde tutuşur, gözlerde sönse bile!”(Gültekin, 1929: 85)

Kendilerine gönülden bağlanan soydaşlarını haberdar etmek, birlik ve beraberliğin önemini ve bağımsızlığın gereğini gönüllerde diri tutmak için verdiği mücadele çalışması Odlu Yurt mecmuasına yansıyanlarla aktarılmaya çalışılmıştır.

4. SONUÇ

Azerbaycan ve dahi Türk topraklarında, Rus milletinin başlattığı istilanın amacı, Türk topraklarındaki jeopolitik ve jeostratejik değerlerin, Rus çıkarına uygun kullanımı ve kontrolünü sağlamak olarak karşımıza çıkmıştır. Hedeflenen, beynelminel sahada sağlanmak istenen, tek güç olarak dünyaya hâkim olmak siyasetidir. Umumi harp ile Türk topraklarında kesin bir hâkimiyet kazanamayan Ruslar, savaşın konvansiyonel silahlarla kazanılamayacağını idrak etmiştir. Yeni harp tekniği olarak milliyet kavramının yok edilmesi ve kominizmin beynelminel sahada Rusların hizmetine sunulması olmuştur.

Azerbaycan Türkleri, Rusların topraklarına girdikleri 1828 tarihinden itibaren, milli hars ve istiklal umdelerine sınıksız bağlı kalmayı başarmışlardır. 1917 Ekim devrimi Kafkas halklarının bağımsızlık fikirlerini alevlendirmiştir. 1918 yılında ilan ettikleri Azerbaycan Halk Cumhuriyeti uzun mücadelenin neticesi olarak ilan edilen ilk Türk cumhuriyeti olmuştur. Ruslar bu

bağımsızlığa 1920 yılında müdahale ederek İstiklal fikrini ortadan kaldırmak için, bağımsızlığı sağlayan Müsavat Fırkası ileri gelenlerini ülke dışına sürgün edilmiştir. Ülkelerini terk etmek zorunda kalan Azeri aydınlar, farklı ülkeler ve bil hassa Payitaht İstanbul'a yerleşerek, Rusya'nın silmek istediği milli varlıklarını korumak için kalemlerini ellerine alarak, Azerbaycan'ın yeniden milli istiklaline, milli servetine ve milli harsına kavuşması için yazmışlardır.

Odlu Yurt mecmuası muhacir Azeriler tarafından İstanbul'da, 1929–1930 yılları arasında, otuz bir sayı olarak, Mehmet Emin Resulzade ve Mirza Bala tarafından çıkartılmıştır. Mecmua zengin yazar kadrosu ve geniş bir fahri muhabir ağı ile Türkiye, Azerbaycan ve İran'da etkili olmuştur. Odlu yurttaki Azerbaycan istiklal mücadelesi tarihi, Müsavat Partisi, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu mevcut durum, Azerbaycan muhacirleri ve faaliyetleri, Azerbaycan'da icra olunan kolektifleştirme hareketi, Azerbaycan petrolü, Azerbaycan'ın tarihi, Azerbaycan ve Rusya basınında iktibaslar, Azerbaycan maarif hayatı gibi konuların üzerinde durmuşlardır. Kökleri çok eski zamanlara bağlı, atı bir millet olduklarını, bütün Türk dünyasına hitap ederek, Türklerin milli harslarına daha sıkı bağlanmalarını ve yüreklenmelerini sağlayan, yüreklerde Od olarak taşınan mürekkeple olmuştur.

KAYNAKLAR

- Mir-Kasım, A. (1929). Müstakbel Rusya (Fransızcadan), Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 2.
- Bat, A. (1929). Beynelmilel Hayattan, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 2.
- Caferoğlu, A. (1929). Tarihte Rusya Azerbaycan Münasebatı, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 9.
- Akçura, Y. (1981). Yeni Türk Devletinin Öncüleri, Kültür Bakanlığı- Doğumunun 100. Yılında, Atatürk Yayınları: 30, Ankara.
- ASLAN, B. (2000). I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerini “Kardeş Kömeği (Yardıımı)” ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, Ankara.
- Azerbaycan SSR (1975). *Great Soviet Encyclopedia*, New York.
- Bala, M. (1922). Azerbaycan Türk Matbuatı, Bakü.
- Bala, M. (1938). Milli Azerbaycan Harekâtı- Müsavat Partisini Tarihi, Berlin.
- Bayur, Y. H. (1983), *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.III Kasım 4, Ankara.
- Cevdet, A. (1929). Azerbaycan'ın Mukaddes Yarası, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 3.
- Daş-Demir (1929). Azerbaycan Mektupları, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 1.
- Daş-Demir (1930). Azerbaycan'dan Mektup, Yıl: 2, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 14.
- Devlet, N. (1985). Rusya Türkleri Milli Mücadele Tarihi(1905-1917), *TKAE Yayınları No.58*, Ankara.
- Elif-Yey (1930). Azerbaycan'dan Mektup, Yıl: 2, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 11.
- Gültekin (1929). Kızıl İstila, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 3.
- İsimsiz (1929). 28 Mayıs Azerbaycan İstiklal Beyannamesinden, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- İsimsiz (1929). Hırsızlar Beynelmileli, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 7.

- İsimsiz (1929). Kafkasya Birliği, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 8.
- İsimsiz (1929). Siyasi Sistemlerin Yer Deđiřtirmesi, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 5.
- Kafesoğlu, İ. (2010). Türk Milli Kùltürü, İstanbul.
- Karabekir, K. (1960). İstiklal Harbimiz, İstanbul.
- Kazemzadeh, F. (1951). The Struggle For Trans Caucasia (1917-1921), New York.
- Kurat, A. N. (1966). Birinci Dünya Savaşında Türkiye’de Bulunan Alman Generalin Raporları, TKAE No. 23, Ankara.
- Kurat, A. N. (1990). Türkiye ve Rusya, Ankara.
- Ağaoğlu, M. (1929). Azerbaycan İsmi Hakkında Kayıtlar, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:2.
- M. (1909). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:4.
- M. B. (1929). Otuz Bir Mart, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:2.
- M. B. (1929). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:3.
- M.B. (1929). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:5.
- M.B. (1929). Azerbaycan Hayat ve Matbuatından, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:7.
- Mehmetzade, B. M. (1929). Azerbaycan Duvarları, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:6.
- Mehmetzade, M. B. (1929). Azerbaycan Petrolünü İstismar, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:3.
- Mehmetzade, M. B. (1930). İran Ticaret Yolları, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 12.
- Mirza-Bala (1929). İstiklal Mücadelesi, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- Mirza-Bala (1929). İstiklal Mücadelesi, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- Mirza-Bala (1929). Müsavatçılar Ve Komünistler, Yıl:1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı:3.
- Mirza-Bala (1930). Köylüyü İmha Siyaseti, Yıl: 2, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 17.
- Muttalibov, D. (2014). Azerbaycan Hanlıkları ve Gülistan-Türkmençay Anlaşmaları, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Öke, M. K. (1926). Ermeni Meselesi, İstanbul.
- Pařayev, P. (2015). Azerbaycan Petrolünün Üretimi, Pazarlanması Ve Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Giresun.
- Resulzade, M. E. (1929). Bugünün İlhamı, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 4.
- Saray, M.(1993). *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul.
- Suny, R. G. (1990). *Bakü Komünü*, Çev: Kudret Emirođlu, İstanbul.
- Suphi, H. (1929). Matbuat Ve Kitabiyat, Yıl: 1, *Odlu Yurt Mecmuası*, Sayı: 6.
- Swıstochowski, T. (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliđe Rus Azerbaycan’ı*, Çev: Nuran Mert, İstanbul.
- Şimşir, S. (2013). *Azerbaycan’ın İstiklal Mücadelesi*, İstanbul.
- Togan, Z. V. (1933). Azerbaycan Etnografyasına Dair, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Sayı:150.
- Togan, Z. V. (1942). *Bugün ki Türk İli (Türkistan) ve Yakın Tarihi*, İstanbul.